Svensk språkforskning under 1900-talet

Bengt Sigurd

Rörande de senaste 50 årens svenska språkvetenskap kan jag med viss rätt säga: "Därom kan jag ge besked, ty jag var med" — jag började studera engelska i Lund 1949. Under de år som gått sedan dess har jag fått uppleva fyra stora språkvetenskapliga nyheter: fonetik, strukturalism, generativ grammatik och datalingvistik.

I arbetet på boken *The History of Linguistics in the Nordic Countries* där jag medverkat tillsammans med Even Hovdhaugen i Norge, Fred Karlsson i Finland och Carol Henriksen i Danmark har vi haft tillfälle att jämföra utvecklingen av språkvetenskapen i Sverige, Danmark, Norge och Finland.

Dessutom har jag har varit med på ett antal sammankomster för att dryfta frågor rörande svenskans beskrivning. Inte den första, som hölls i Stockholm 1963, men väl den andra som Bengt Loman och jag arrangerade i Lund 1964.

Svenskans beskrivning som underground möte

Jag påminner mig att mötet i Lund var något dramatiskt, eftersom en viss lektor dök upp och klagade över att han inte hade fått någon inbjudan. På den tiden gick det ut personliga inbjudningar till personer man trodde ville vara med. Och vi hade inte tidigare märkt att vederbörande varit intresserad av fonologi, strukturalism och modern svenska. Men då förstod vi att vi hade någonting som det var roligt att vara med på. Ett spännande underground möte med troende strukturalister. Så var de första sammankomsterna som kort bara brukar benämnas Svenskans beskrivning. Mötena var en utväxt av Språkcirkeln i Stockholm under ledning av Claes-Christian Elert och Bengt Loman.

Numera uppfattas konferensen Svenskans beskrivning inte som inskränkt till ett paradigm som strukturalism eller generativ grammatik. Svenskans beskrivning är sedan många år ett högst öppet och officiellt arrangemang. Särskilt officiell status nåddes väl år 1985 i Göteborg på den 10:e konferensen då det var ett statsråd (Göransson) som invigningstalade — Sture Allén var då organisatör.

Det är intressant att tänka på sådana möten av vetenskapliga entusiaster. De första sammankomsterna av denna typ som man kan hitta i Sverige är mötena i de språkvetenskapliga sällskapen. Det första sällskapet startades i Uppsala 1882 av Adolf Noreen. Han inbjöd ett antal yngre lärare till ett konstituerande möte. Typiska föredrag från den tiden var Noreens presentation av de senaste teorier-

na om omljud och avljud. Man hade goda kontakter med tyska universitet som Leipzig (se Loman, 1993). Dessa sällskap har förlorat sin betydelse sedan de enskilda språken har utvecklat sina seminarier och lingvistikinstitutionerna vuxit fram.

Det mest kända sällskapet i Norden är naturligtvis den danska lingvistkretsen som startades 1931. Glossematiken var paradigmet och Hjelmslev var den helt dominerande personen. Vi åkte över från Lund för att se och höra Louis Hjelmslev, Paul Diderichsen och Eli Fischer-Jørgensen.

När transformationsgrammatiken kom under 1970-talet skapades en sorts sekt som hade underavdelningar över hela världen där budskapet spreds. Kännetecknande för de generativa cellerna var att man samlades och studerade de senaste skrifterna från Chomsky eller någon annan guru. Jag minns ett möte i en sådan krets i USA där jag var gästprofessor på 1960-talet. Vid ett mer eller mindre hemligt möte i en källare kom en deltagare ned och meddelade att han fått telefon från MIT och hört att prepositioner skulle betraktas som verb.

Översikt över områden inom svensk språkforskning under 1900-talet

Följande diagram ger en antydan om utvecklingen av språkvetenskapen i Sverige under 1900-talet.

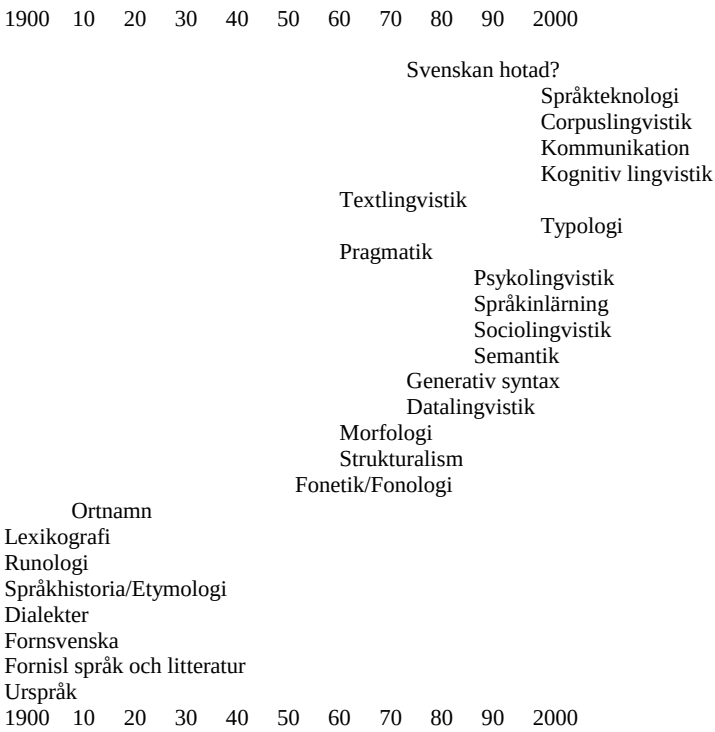

Ord som antyder området har placerats in ungefärligt vid de årtal då området kan anses vara etablerat. Det är svårt att stödja tabellen empiriskt på alla punkter - den bygger nödvändigtvis på min subjektiva uppfattning. Men den kan vara ett bra underlag för diskussioner. För en del områden avtar intresset; för andra ökar det. En del håller i sig länge.

En generell observation man kan göra är att antalet nya områden ökar - kurvan böjer av uppåt. Man kan också iaktta att det inte kom något nytt mellan ca 1930 och 1950. Denna svacka förklaras rimligtvis av andra världskriget då Sverige var isolerat och medborgarna hade annat att tänka på. Men det kan också finnas andra förklaringar.

Vid ingången till 1900-talet stod fornspråken och urspråket i fokus. I ämnet nordiska språk utgjorde fornisländska och den fornisländska litteraturen de självklara ämnena för föreläsningar, seminarier och forskning. Språkvetenskap var nära sammankopplad med filologi och kallades ibland filologi i Sverige liksom utomlands.

Den indoeuropeiska komparativa språkforskningen med sanskrit åtnjöt stor respekt, vilket framgår av att en professur inom detta område tillhörde de första professurerna när den nya Högskolan i Göteborg inrättades 1891.

Man tänkte mycket på urspråk och urhem och i Norden försökte språkforskarna rekonstruera urnordiska och urgermanska med hjälp av de källor som fanns och språkhistoriska metoder. Ett stort antal ljudlagar etablerades varigenom man fick ett spännande titthål ner mot urnordiskan, urgermanskan och det indoeuropeiska urspråket. De flesta av de etymologier för svenska ord som vi fortfarande förlitar oss på togs fram på denna tid av Noreen, Kock och Hellquist.

Den svenska nordistikens guldålder

Kanske vågar man kalla slutet av 1800-talet och 1900-talets första årtionden för den svenska nordistikens guldålder. Då verkade Noreen, Kock, Hellquist, Tamm och Lundell som lärare och forskare inom områden som de måste ha uppfattat som jungfruliga. Nordistikens guldålder tror jag påverkade andra språkämnen också.

Adolf Noreen (1854-1925) var professor i nordiska språk vid Uppsala universitet 1887-1919. Noreen var internationellt känd och hans översikter över de nordiska språken publicerades av tyska förlag. Han skrev ett mycket stort antal artiklar inom språk- och ordhistoria, språkriktighet, stavning och stilistik. Hans stort anlagda — oavslutade — verk *Vårt språk* (1903-1925) är imponerande genom att han behandlar svenskan inte bara ur diakronisk synpunkt som då var gängse utan också ur synkronisk. Svensk fonetik, ordstruktur och ordbildning behandlas med nästan överväldigande klassificering och exemplifiering och under terminologisk diskussion. Syntax behandlas inte separat, och inte som vi skulle göra numera, men grundläggande semantiska relationer i satser och fraser redovisas.

Axel Kock (1851-1935) var professor i Nordiska språk i Göteborg 1890-93, i Lund 1907-1916. Han gjorde grundläggande undersökningar av betoningsmönster och tonaccenter i svenskans ordförråd, för en internationell publik sammanfattade i *Die alt- und neuschwedische Accentuierung* 1901. Ett annat översiktsarbete är *Svensk ljudhistoria*, 5 band 1906-1929.

Dansken Verner hade formulerat en ljudlag som tog hänsyn till den varierande betoningen i indoeuropeiska, s.k. Vernersk växling. Kock formulerade samverkande ljudlagar med ännu mera speciella villkor, bl.a. en i den s.k. periodteorin enligt vilken ett *a* kunde bli *ä* före ett *i* som föll bort men inte ett *i* som stod kvar. Omljud och brytning i de nordiska språken och dialekterna blev ett givande område för svenska språkforskare. Kock publicerade sina teorier för en internationell publik i *Umlaut und Brechung* (1911-1916).

Som ett viktigt skäl till att räkna 1900-talets första årtiondena till den svenska nordistikens guldålder kan nämnas Elof Hellquists arbeten sammanfattade i *Det*

svenska ordförrådets ålder och ursprung I-III (1929-1932) och hans oöverträffade etymologiska ordbok (1922 och senare). Den står sig som bekant ännu och är mycket lärorik genom sina förklaringar, hänvisningar och utblickar till andra språk, se t.ex. artikeln *abborre.*

Johan Lundell (1851-1940) var först docent i fonetik, men blev sedan professor i Slaviska språk i Uppsala 1891 och spelade en stor roll i den språkvetenskapliga miljön i Uppsala. Han publicerade *Det svenska landsmålsalfabetet* som fick avgörande betydelse för transkriptionen och beskrivningen av dialekterna i tidskriften *Svenska landsmål ock svenskt folklif* 1879. Man kan observera att intresset för dialekterna gick hand i hand med ett intresse för folkliv och folkkultur.

Här kan man tillägga att Bernhard Karlgren (1889-1978) den store sinologen lärde sig landsmålsalfabetet och i själva verket använde det när han upptecknade kinesiska dialekter. Det var dessa upptecknings som han utnyttjade för att rekonstruera äldre kinesiska (se Karlgren, 1915-1926). Jag tror att den fonetiska transkriptionen gjorde att han kunde fokusera ljuden bättre än kinesiska språkforskare som mest tänkt på tecknen och studerat deras historia.

Lexikografi

Starten av Svenska Akademiens ordbok i slutet av 1800-talet och diskussionerna kring den gör att det kan vara berättigat att sätta upp lexikografi som ett område som fanns vid ingången av 1900-talet. Sverige har en stark lexikografisk tradition vilket också belyses av Söderwalls *Ordbok öfver svenska medeltidsspråket* (tre band, 1884-1918) och F. A. Dahlgren, *Glossarium öfver föråldrade eller ovanliga ord och talesätt i svenska språket* (1914-1916). Den lexikografiska traditionen har förvaltats väl av Sture Allén och kretsen kring honom i bl.a. frekvensordböcker, senare upplagor av *Svenska Akademiens ordlista* samt *Nationalencyklopediens ordbok* (tre band, 1995-1996). Man kan också peka på invandrarordböckerna, främst projektet *Lexin* som resulterat i en mängd ordböcker för olika invandrarspråk.

Svenska Akademiens ordbok är något av ett nationalmonument. Kanske blir den världens största ordbok —i varje fall den som tagit längst tid att producera. Det har beräknats att den skall bli klar 2040. Flera generationer av nordister har arbetat på den.

Runologi

För kännedomen av vikingatidens språk spelade runinskrifterna en stor roll och diskussionen om runskriftens ursprung fortgick —i Sverige var Otto von Friesen en känd deltagare *(Om runskriftens härkomst,* 1906). Noggranna beskrivningar av runstenarna från olika landskap hade börjat ges ut vid seklets början.

Runstenar med äldre runor mystifierade genom dunkla texter som också gav inblickar i forntidens sagor och riter. Sven B. F. Jansson (1906-1987), professor i Stockholm och riksantikvarie spelade en stor roll för att sprida kunskap om runor och runinskrifter. Det finns ett nytt intresse för runor och det kommer ut nya populärvetenskapliga böcker om runor.

Dialekter och ortnamn

Man insåg att dialekterna kunde ge vittnesbörd om fornspråket och en rad avhandlingar om dialekter skrevs, till en början efter mönster av Noreens avhandling *Frykdalsmålets ljudlära* (1877). Dialekter behandlades också översiktligt i Hesselmans *Sveamålen och de svenska dialekternas indelning* (1905). Natan Lindqvist gjorde en stor insats genom sin ordgeografiska studie av Sydväst-Sverige (1947). Dialektforskningen institutionaliserades så småningom genom inrättandet av dialekt- och ortnamnsarkiv.

Ortnamnsforskningen i Sverige hänger intimt samman med Jöran Sahlgrens verksamhet som forskare, entreprenör och grundare av tidskriften *Namn och Bygd* (1913) och flera ortnamnssällskap och arkiv och under 1920-30-talen. Ortnamnsforskningen institutionaliserades också genom att man började ge ut tolkningar av ortnamnen i olika delar (härader) av Sverige. Ortnamnsforskning framstår som en svensk specialitet. Andra namn som kan nämnas är: Lennart Moberg, Carl Ivar Ståhle, Ivar Lundahl, Gösta Holm, Sven Benson, Bengt Pamp, Lennart Elmevik, Thorsten Andersson. Till dessa bör fogas Eilert Ekwall (1877-1964), professor i engelska i Lund, internationellt känd särskilt för sin bok *A concise Oxford dictionary of British place-names (4:uppl. 1960).*

1950: fonetik, fonologi, strukturalism

Fonetik har placerats in ca 1950, det år då Bertil Malmberg tillträdde sin professur i fonetik i Lund. Malmberg introducerade också fonologi och strukturalism i Sverige och den strukturella perioden under 1950-talet upptogs mycket av diskussioner om svenskans fonemförråd och fonotaktiska struktur. Studiet av ljudläran i de enskilda språken kompletterades genom det nya universitetsämnet Fonetik. En typisk representant för tiden är min avhandling *Phonotactic Structures in Swedish* (1965) och Claes-Christian Elerts bok *Ljud och ord i svenskan* (1970).

I vår ovannämnda översikt över nordisk språkforskning har vi tagit fram fonetik som en svensk specialitet. Ernst A. Meyer studerade de svenska ordtonernas utbredning redan på 1930-talet. Sedan kom Malmberg (1913-1994) som blev en internationellt berömd fonetiker och strukturalist, kanske mest känd för sina beskrivningar av accent 1 och 2 - och sina läroböcker (t.ex. Malmberg, 1959). Gunnar Fant var från början elektroingenjör och akustiker. När han sam-

arbetade med Roman Jakobson och Morris Halle i den lilla boken *Preliminaries to Speech Analysis* som kom 1951 sattes svensk fonetik på kartan och sambandet med teknologi blev klart.

Den fonetiska traditionen har hållit i sig och svenska fonetiker står sig bra även i den nya värld där fonetiken teknifierats och räknas som en del av språkteknologi. Inga fonetikprofessurer har lagts ner i Sverige. Svensk prosodiforskning med Eva Gårding och Gösta Bruce står stark. Björn Lindblom som arbetat många år i USA är känd för att ha anknutit fonetiken till utvecklingsfysiologi och biologi.

1950-talet ledde till kontakter med amerikansk lingvistik med namn som Pike och Nida. Deras böcker om fonologisk och morfologisk analys respektive, demonstrerad på amerikanska indianspråk gjorde stort intryck på den tidens lingvister. Man började beskriva svenska med de nya metoderna med morfem och allomorf som paralleller till fonem och allofon.

Datalingvistik

Datalingvistik har placerats in ungefär 1960 då man kan finna att möjligheterna att åstadkomma automatisk översättning med dator diskuterades (se Fröberg & Sigurd, 1962 där jag skrev ett kapitel om automatisk översättning). Under 1970-talet började Sture Allén ge ut *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext* som skulle bli ett genombrott för den datoriserade lexikografin i Sverige. Datalingvistik blev ett ämne vid institutionerna för allmän språkvetenskap, i Linköping vid den datalogiska avdelningen. Numera har datalingvistik integrerats i alla språkämnen, men det finns speciella kurser vid vissa institutioner.

Till en början användes datorerna mest till att göra frekvensordböcker och konkordanser. Datalingvistik tog ett stort steg tack vare Chomskys formella grammatik som kan köras på dator och ingå i program för automatisk textförståelse och maskinöversättning. Datalingvisterna fick sina egna konferenser varav Koling (Conference on Computational Linguistics) bör nämnas särskilt eftersom svenska lingvister (främst Hans Karlgren) medverkade vid dess tillkomst. Det var på hans förslag den fick kortnamnet Coling.

Chomsky och generativ grammatik

Chomskys bok *Syntactic Structures* kom 1957, men det generativa budskapet nådde knappast fram i Sverige förrän på 1960-talet — *Aspects of the theory of syntax* kom 1965. Då kom svenskans syntax i blickpunkten och man kunde märka ett stigande antal entusiastiska yngre språkforskare. Under 1960-talet börjar man alltmera skriva på engelska och amerikanska lärare engagerades vilket gjorde att svensk språkvetenskap tog upp samma problem som tagits upp i USA. Svenskan blev ett språk bland andra i världen som kunde användas för

att motbevisa eller bekräfta grammatiska hypoteser. Antalet producerade grammatiska arbeten ökade markant vilket t.ex. framgår av den litteraturförteckning som gjorts i samband med arbetet på *Svenska Akademiens Grammatik.*

Genom den generativa grammatiken kom också semantiken upp på dagordningen på ett nytt sätt —betydelselära hade förvisso funnits, men handlade tidigare mest om betydelseförändringar. Nu började man diskutera hur olika betydelser hos satser motsvarades av olika syntaktisk härledning.

Östen Dahls bok *Grammatik på svenska* (andra upplagan 1971), tillhörde de första läroböckerna i generativ grammatik och han hade med sin grupp en ledande ställning vid sidan av Ulf Teleman i Lund (se t.ex. Teleman, 1969). Generativ semantik fick genom Dahls bok ett visst fotfäste i Sverige. Paradigmet kan illustreras med de träd i boken som visar en semantisk-logisk djupstruktur varifrån man genom flyttningar kom fram till ytstrukturer. Man kan av exemplen där t.ex. Nixon och Agnew ofta nämns också få en doft av den politiska situationen runt 1970. Man kan också förstå att generativ grammatik var roligt. Genom generativ transformationsgrammatik öppnades nya perspektiv för en hel generation.

Sociolingvistik

Sociolingvistiken i Sverige —och Norden —hänger mycket ihop med Bengt Lomans (1923-1993) verksamhet vid projektet *Talsyntax* i Lund och andra liknande projekt på andra håll, främst i Finland. Sociolingvistik har placerats in i tabellen ungefär vid 1970 —boken *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer* av Loman & Jörgensen publicerades 1971. I Uppsala etablerades sociolingvistiken på dialektgeografins grund genom Karl-Hampus Dahlstedt (1917-1996), Gun Widmark, Mats Thelander och Bengt Norberg. Undersökningsobjekten vidgades till att omfatta stadsspråk (Eskilstuna), förhållandet mellan dialekter och stadsspråk, mellan olika socialgrupper, olika åldrar, etc. I Uppsala som var ett fäste för traditionell nordistik inrättades på Karl-Hampus Dahlstedts initiativ en särskild nämnd för forskning om modern svenska: *FUMS (Forskningskommitté n i Uppsala för Modern Svenska).*Den utvecklades senare till en framgångsrik forskningsavdelning: *Avdelningen för forskning om modern svenska.*

Språkinlärning

Omkring år 1970 kan det nya lingvistiska intresset för språkinlärning anses börja. Det hänger ihop med den generativa grammatikens hypoteser om språkinlärning och med ett nytt intresse för pedagogik, skolspråk, flerspråkighet och psykolingvistik. I Sverige fick språkinlärning aktualitet i och med intresset för invandrarnas svårigheter att lära sig svenska —ett uppmärksammat projekt ini-

tierat av Björn Hammarberg i Stockholm hade den belysande titeln: "Svenska som målspråk". Härmed hänger också ett nytt intresse för typologi ihop. Kännedom om andra språks struktur ger möjligheter att bedöma invandrares olika svårigheter med svenskan. Området delades mellan institutionerna för Nordiska språk och institutionerna för Lingvistik. Typologi var tidigare en ganska esoterisk gren av språkvetenskapen. Jag vill nämna Östen Dahl (se t.ex. Dahl, 1985) och Åke Viberg (se t.ex. Viberg, 1984) bland de mest kända företrädarna för denna gren.

Språkinlärning är en svensk specialitet manifesterad genom den professur i barnspråk som Ragnhild Söderbergh hade, först i Stockholm sedan i Lund. Professuren i Lund har sedan fått den bredare inriktningen Språkinlärning med Sven Strömquist som innehavare. Barn inklusive barnspråk har etablerats som ett särskilt tema i Linköping. Utvecklingen av forskningen i språkinlärning ledde också till etablerande av en särskild avdelning för tvåspråkighetsforskning i Stockholm och en professur med Kennth Hyltenstam som förste innehavare.

Psykolingvistik, pragmatik och kommunikation

Bland reaktionerna på Chomskys formella grammatik fanns kritiken att den inte tog hänsyn till språkets funktion och det skapade så småningom en inriktning mot språkets användning i kommunikation och dialog, pragmatik. Jens Allwood och hans institution framstår som ett tidigt exempel på denna orientering. I Linköping blev kommunikation ett nyckelord som gav upphov till en särskild forskningsorganisation Tema Kommunikation med en professur besatt av Per Linell (se t.ex. Linell & Gustavsson,1987). Bland forskningsämnen kan man observera studier av ojämlik kommunikation vid domstol.

Många vetenskaper fokuserar kommunikation och kommunikation har blivit ett modeord med bred innebörd. Det finns också historiska studier av ämnet t.ex. Jan Svenssons bok om kommunikationsmiljön i Sverige under fem sekler (1988).

Studiet av kommunikation fick speciell precision genom att datalingvister intresserade sig för hur man kan simulera kommunikation och dialog och detta är ett stort ämne numera. Talsvarsanläggningar måste bygga på dialogteori.

Textlingvistik och corpuslingvistik

Textlingvistik har placerats in ca 1980. En typisk representant för detta område är Gunnel Källgren vars avhandling *Innehåll i text* kom 1979. Britt-Louise Gunnarsson uppmärksammades för sina studier i medbestämmandelagens språk. Textlingvistiken har rötter i stilistik, ett område som man hållit på med under många år men som inte satts upp speciellt i tabellen ovan.

Språkstatistik utvecklades jämsides med strukturalism, men fick förnyat intresse i och med att datorerna fick större minneskapacitet och hastighet. Nämnas bör Sture Alléns frekvensordbok baserad på 1 million ord samt databasen *SUC* - ett samarbetsprojekt mellan Stockholm och Umeå universitet (Källgren-Ejerhed). Men det har också utarbetats databaser över historiska texter, t.ex. Mats Thelanders databas över Sven Hofs *Swänska Språkets Rätta Skrifsätt* (1985; 1753). Undersökningar av bruket av ord, fraser och syntaktiska konstruktioner kan få mycket bättre empiriskt stöd sedan man fått tillgång till stora (taggade) texter i form av databaser. Studenter och forskare inom nordiska språk har mycket använt de kvantitativa analysmetoder som utarbetats vid projekten Talsyntax och Skrivsyntax i Lund.

I Sverige kan nog den engelska institutionen i Lund under Jan Svartvik räknas som pionjär inom corpuslingvistik. Jan Svartvik måste vi också räkna som en av de internationellt mest kända svenska lingvisterna genom hans medverkan tillsammans med Quirk, Greenbaum och Leech i den stora engelska grammatiken *A comprehensive Grammar of the English Language* (1985).

Är svenskan hotad?

En konferens om de Nordiska språkens framtid hölls i Lund 1976. Den hade svårt att få stöd av de nordiska fonderna eftersom problemet inte ansågs aktuellt. Utvecklingen har emellertid gjort klart att de nordiska språkens framtid blivit en högst aktuell fråga. Det har visat sig i och med Sveriges inträde i EU att svenska språkets ställning blivit ett allt större problem. Förhandlingsspråken är engelska och franska och det finns ett klart tryck från EU att slippa att översätta och tolka till småspråk som svenskan. Det har också nämnts att de översättningar som görs hotar att påverkas av det byråkratiska originalspråket och påverka svenskan i det långa loppet. Ett särskilt program för att stärka svenskans ställning har utarbetats av Svenska språknämnden på uppdrag av regeringen (se *Språkvård* 2-1998). Ett intressant vittnesbörd om språksituationen i Sverige är boken *Sveriges sju inhemska språk* utgiven 1999 av Kenneth Hyltenstam. Där behandlas förutom (Sverige)svenska: teckenspråk, samiska, tornedalsfinska, romani, jiddisch och sverigefinska. Språkvårdsnämnden har skrivit till regeringen för att få fram en ny politik och lagtext där det sägs att svenskan är modersmålet i Sverige. Det är välbekant att andra språk än svenska är vanliga i invandrartäta områden och att en speciell svenska utvecklats där.

Jag tror inte att svenskan är så hotad, och jag hoppas att nordisterna inte kommer att få nöja sig med att studera sönderfallet av svenskans morfologi och syntax, utarmningen av den svenska vokabulären, etc. Men frågan gör studiet av minoritetsspråk till ett mera angeläget ämne för svensk språkforskning.

Typer av språkforskare

Ser man tillbaka på språkforskningen i Sverige —och utomlands för den delen —kan man urskilja olika typer av forskare beroende på vilket sätt de arbetat med språk.

Jag skall nämna några typer med exempel.

1) Chifferlösare. Det är forskaren som fascineras av en språklig gåta som t.ex. den egyptiska Rosettastenen vars hieroglyfer tolkades av den franska officeren Champollion, publicerat 1827. Men en svensk diplomat vid namn Johan David Åkerblad spelade en viss roll. Han hade lyckats tyda några ord redan 1802.

I Norden blev dansken Vilhelm Thomsen känd som den som löste problemet med Orkhoninskrifterna även kallade turkiska runor (1893). Det blev en mycket omtalad vetenskaplig bedrift i slutet av 1800-talet (se Pedersen, 1924).

Ett annat känt exempel är tolkningen av Linear B, som gjorde engelsmannen Michael Ventries som samarbetade med John Chadwick världsberömd. Svensken Arne Furumark spelade också en viss roll.

Runforskarna har ställts inför åtskilliga gåtfulla stenar som Rökstenen och Björketorpstenen i Blekinge. Detta har gett runologi en speciell dragningskraft.

2) Forskningsresande. När vi skrev den tidigare nämnda boken om språkforskningen i Norden kom vi fram till att av Nordens språkforskare var norrmännen mest "on the move". Typiska exempel är Hans Vogt som sysslade med kaukasiska språk (georgiska), men också gjorde fältarbete i British Columbia på indianspråket Kalispel. Norrmannen Knud Bergsland arbetade långa tider på Grönland och Aleuterna och ägnade sig åt eskimåerna (inuiterna) och samerna. Even Hovdhaugen är specialist på samoanska. Norrmännen har också ägnat sig mycket åt keltiska språk. Finnarna har gjort många forskningsresor österut in i Sibirien. Kända finska språkliga upptäcktsresande är Castrén och Ramstedt.

Men Sverige kan uppvisa vissa språkliga forskningsresande. Den förste är Strahlenberg, en karolin som anställdes av tsaren för att kartlägga det ryska väldet och dokumentera dess folk, kulturer och språk. Den störste är väl Bernhard Karlgren som studerade kinesiska dialekter på plats och rekonstruerade fornkinesiska. Man kan man också nämna Gunnar Jarring som emellertid nog är mera känd som språkkunnig men tystlåten diplomat ("Ingen kunde tiga på så många språk som han").

En annan forskningsresande är Nils Holmer (1904-1994), professor i jämförande språkvetenskap i Lund 1949-1969. Han var världsberömd (om än inte i Sverige) och är väl den ende svensk som har publicerat tre artiklar i den prestigefyllda tidskriften Language. Han var specialist på keltiska språk (se t.ex. Holmer, 1942), nordamerikanska och sydamerikanska indianspråk, men han blev också en auktoritet på australiska språk. Han bodde mycket i Baskien och

baskiskans struktur stimulerade säkert hans idéer om språklig struktur och släktskap.

Kanske kan man räkna dialekt- och ortnamnsforskarna som en sorts forskningsresande i mindre skala i den mån de gör fältarbete och samlar in material ute i landet, som tex. Gösta Sjöstedt som genomcyklade mellansverige för att undersöka var gränsen mellan tungspets-r och tungrots -r gick (publikation 1936) .

Motsatsen till en språkvetenskaplig forskningsresande kan kallas länstolslingvist eller fåtöljlingvist efter engelskans arm-chair linguist. Denna term kom att användas för att beteckna det språkvetenskapliga teoretiserande med utgångspunkt från det egna språkbruket (intuitionen) som kännetecknade generativ grammatik.

3) Beskrivare. Här måste man först nämna Adolf Noreen som verkligen ville beskriva svenskan ur alla synpunkter. Ett antal grammatiker hör hit, särskilt författarna till Svenska Akademien Grammatik (SAG) som är noga med att framhäva att det är fråga om en beskrivande deskriptiv grammatik inte preskriptiv. Jag tycker man kan räkna Jan Svartvik med sin engelska grammatik —i själva verket flera —som en stor beskrivare.

Många av oss har väl lämnat ett bidrag till beskrivningen och analysen av något språkligt, t.ex. ordföljd, verb, nominalfras, dialog, stavelse, etc.

4) Praktiker. Det har skett en fokusering på tillämpad språkforskning på senare tid och språkforskningens praktiska nytta framhävs mycket —i synnerhet när man söker forskningsanslag. Det finns särskilda yrken med praktisk språklig inriktning, t.ex. logoped, talpedagog (speciallärare), språklärare, lexikograf, översättare, språkvårdare, språkkonsult.

5) Språkteoretiker. Internationellt står Chomsky på oomtvistad första plats. Man kan inte kalla Chomsky bara en beskrivare. Han har aldrig intresserat sig för att beskriva ett språk —inte ens engelska med någon större täckning. Man kan absolut inte kalla honom fältarbetare. Han intresserar sig för "Språket", språkförmågan, den universella grammatiken, etc. I Norden måste man nämna Hjelmslev som en typisk teoretiker, även om hans glossematik (se Hjelmslev, 1943) inte blev särskilt fruktbärande. Jespersen platsar också och Noreen gjorde ansatser, men det blev mest terminologisk diskussion. Jespersen kom längre i teori än Noreen genom sin *Analytic Syntax* tycker jag. I modern tid framstår Christer Platzack (se t.ex. Platzack, 1998) som en teoretiker i Chomskys anda och han har visat hur Chomskys idéer kan tillämpas och utvecklas för nordiska språk.

6) **Gränsöverskridare.** Det finns en forskartyp som är mycket nyttig inom alla discipliner, nämligen den som har ett vidare perspektiv och tar in idéer, be-

grepp, teorier och verktyg från andra vetenskaper. Det är uppenbart att Chomsky hade stor glädje av sin skolning i logik när han införde generativ grammatik. Han styrde också språkforskningen mot psykologi, och överskred gränsen mot biologi genom idéerna om den medfödda grammatiken.

Fonetikerna har gått över gränsen till andra vetenskaper: akustik, psykologi, fysiologi. Bertil Malmberg lyckades trots sin övervägande humanistiska läggning och utbildning, få in akustik, fysiologi och psykologi i sin forskning och utbildning. Då måste man också nämna Gunnar Fant som gick den andra vägen och lyckades lämna ingenjörsperspektivet och komma in i fonetiken och fonologin. I Sverige tycker jag man bland moderna språkforskare kan nämna Björn Lindblom som en gränsöverskridare (se t.ex. Lindblom et al. 1984). Han har ansträngt sig att se på språkets biologiska sida och försökt förklara språkets natur med hjälp av fysiologiska egenskaper hos talapparaten.

Den moderna genforskningen är ju mycket lovande och man kan hoppas att någon upptäckter en gen som har en speciell språklig funktion - ett gränsöverskridande som skulle ge upphov till gen-lingvistiken.

Slutord

Självklart tillhör många språkforskare flera av dessa kategorier. Jag överlämnar till auditoriet att fundera över vilken typ av språkforskare man anser sig vara och skulle vilja vara. Handledare kan fundera över vilka modeller och ideal de ger sina doktorander.

Litteratur

Allén, Sture, 1970: *Nusvensk frekvensordbok baserad på tidningstext.* Data linguistica 1. Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Butterworth, B. ,Comrie,B. & Dahl, Ö. 1984: *Explanation of linguistic universals.* Mouton, The Hague.

Chadwick, John, 1987: *Linear B and related scripts.* London British Museum Publications cop. 1987, London.

Chomsky, Noam, 1957: *Syntactic Structures.* Janua Linguarum IV. Mouton, The Hague.

Chomsky, Noam, 1965: *Aspects of the theory of syntax.* MIT Press, Cambridge, Mass.

Dahl, Östen. 1971 (andra upplagan): *Generativ grammatik på svenska.* Studentlitteratur, Lund.

Dahl, Östen, 1985: *Tense and aspect systems.* Basil Blackwell, Oxford.

Ekwall, Eilert, 1960: *The concise Oxford dictionary of English place-names.* 4. ed. Clarendon Press, Oxford.

Elert, Claes-Christian, 1970: *Ljud och ord i svenskan.* Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Friesen, Otto von, 1906: *Om runskriftens härkomst.* Uppsala universitets årsskrift 1906. Edv. Berling, Uppsala.

Fröberg, Carl-Erik & Bengt Sigurd, 1962: *Datamaskiner och deras användning inom vetenskap, administration och språköversättning.* Bibliotekstjänst, Lund.

Hjelmslev, Louis. 1943: *Omkring sprogteoriens grundlæggelse. Munksgaard*, København; ursprungligen som festskrift udg. av Köbenhamns univ. 1943.
Holmer, Nils, 1942: *The Irish language in Rathlin Island.* Royal Irish Academy, Todd Lecture Series. Hodges, Figgis & Co, Dublin.
Hovdhaugen, Even, Fred Karlsson, Carol Henriksen, & Bengt Sigurd, 2000: *The History of Linguistics in The Nordic Countries*. Societas Scientiarum Fennica in Helsinki, Helsinki.
Hyltenstam, Kenneth (utg.) 1999: *Sveriges sju inhemska språk.* Studentlitteratur, Lund.
Jakobson, Roman, Fant, Gunnar, Halle, Morris, 1951: *Preliminaries to Speech Analysis.* MIT Press, Cambridge, Mass.
Jespersen, Otto.1969: *Analytic syntax.* Holt, Rinehart and Winston, New York. (Orig. ed. Copenhagen 1937).
Karlgren, Bernhard, 1915-1926: *É tudes sur la phonologie chinoise*. I-IV. Archives d'études orientales vol. 15. Brill, Leiden/Uppsala.
Kock, Axel, 1911-1916: *Umlaut und Brechung in Altschwedischen eine Übersicht.* Lunds universitets årsskrift Första avdelningen, Teologi, juridik och humanistiska ämnen, Lund.
Kock, Axel, 1906-1929: *Svensk ljudhistoria I-V*. Gleerup, Lund.
Lindblom, B. MacNeilage, P. & Studdert-Kennedy, M. 1984: *Self-organizing processes and the explanation of phonological universals.* I: Butterworth, et al. 1984.
Lindqvist, Natanael, 1947: *Sydväst-Sverige i språkgeografisk belysning.* Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund 2.Carl Bloms Boktryckeri, Lund.
Linell, P. & L. Gustavsson, 1987: *Initiativ och respons. Om dialogens dynamik, dominans och koherens.* Studies in Communication 15. Linköpings Universitet, Linköping.
Loman, Bengt & Nils Jörgensen, 1971: *Manual för analys och beskrivning av makrosyntagmer.* Studentlitteratur, Lund.
Loman, Bengt, 1993: "En turistresa genom svenska språkhistorien". I: Wollin, Lars (utg.) *Studier i svensk språkhistoria 3. Förhandlingar vid Tredje sammankomsten för svenska språkets historia. Uppsala 15-17 oktober, 1992*, 13-30. Skrifter utgivna av Institutionen för Nordiska språk vid Uppsala Universitet, Uppsala.
Malmberg, Bertil, 1959: *Nya vägar inom språkforskningen.* Läromedelsförlagen, Stockholm.
Noreen, Adolf, 1877: *Fryksdalsmålets ljudlära.* Uppsala universitets årsskrift 0372-4654 1877. Upsala Akademiska bokh, Uppsala.
Noreen, Adolf, 1903-1923: *Vårt språk.* Vol. 1-7. Gleerup, Lund.
Pedersen, Holger, 1924: *Sprogvidenskaben i det nittende Aarhundrede Metoder og Resultater.* Gyldendal, Kjøbenhavn.
Platzack, Christer, 1998: *Svenskans inre grammatik det minimalistiska programmet en introduktion till modern generativ grammatik.* Studentlitteratur, Lund.
Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G. and Svartvik, J, 1985 (andra uppl.): *A comprehensive grammar of the English language*. Longman, Harlow.
Sigurd, Bengt (utg.) 1977: *De nordiska språkens framtid*, bidrag vid en konferens. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden. Esselte studium, Stockholm.
Svensson, Jan. 1988: *Kommunikationshistoria om kommunikationsmiljön i Sverige under fem sekler.* Studentlitteratur, Lund.
Teleman, Ulf, 1969: *Studies in a generative grammar of modern Swedish.* Doctoral dissertation. University of Lund, Lund.
Thelander, Mats,1985: *Sven Hofs Swänska språkets rätta skrifsätt* (1753) med ordstatistik och flera register. Institutionen för Nordiska språk, Uppsala.
Viberg, Åke, 1984: *The verbs of perception: a typological study*. In Butterworth et al (eds) 1984.